УДК 632.95: 338. 43

Б. В. Погріщук,
д. е. н., доцент,
Г. Б. Погріщук,
к. е. н, доцент,
Тернопільський національний економічний університет

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНА ПАРАДИГМА СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

У роботі визначені передумови розвитку та основні напрями екологізації сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах господарювання; обгрунтовано системні аспекти побудови виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств на засадах екологізації.

In the paper the background and main directions of development of ecological agriculture in the modern business environment to justify building a production system aspects of agricultural enterprises on the basis of greening.

Ключові слова: екологізація, сільськогосподарське виробництво, економіка, розвиток.
Key words: greening, agriculture, economics, development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасний стан екології впливають економічні, правові, технічні, біологічні чинники діяльності людства. Відтак, суспільство з метою подолання екологічної кризи змушене використовувати різноманітні заходи, важелі та інструменти природоохоронного характеру, без вирішення яких неможлива стабілізація макроекономічних проблем. Вихід з цієї ситуації можливий лише шляхом збалансування економічного та екологічного розвитку виробничо-господарської діяльності та належної організації природоохоронної діяльності держави.

Зусилля багатьох науковців спрямовані на формування досконалих механізмів розв'язання екологічних проблем, на розробку й впровадження нових технологій, пошук коштів для фінансування природоохоронних заходів, опрацювання національних і регіональних програм раціонального природокористування.

Питання екологічних та економічних засад розвитку виробництва досліджували в своїх працях: В. Борисова, П. Борщевський, М. Гладій, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, М. Калінчик, П. Коренюк, Я. Коваль, В. Міщенко, О. Новоторов, В. Ситник, О.Ульянченко та ін. Проте за сучасних умов господарювання потребує вдосконалення механізм формування дієвих економічних інструментів екологізації сільськогосподарського виробництва та раціонального природокористування.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою роботи є опрацювання та визначення основних напрямів екологізації сільськогосподарського виробництва в сучасних умовах господарювання; обгрунтування системних аспектів побудови виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств на засадах екологізації.

Методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання та системний підхід до вивчення інноваційних процесів у сільському господарстві, наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених. Для виконання завдань дослідження використано: абстрактно-логічний, статистичний, монографічний, метод порівняння та узагальнення.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Парадигма (грец. paradeigma — приклад, зразок) — сукупність теоретичних і методологічних передумов, що визначають конкретне наукове дослідження, яке втілюється в науковій практиці на певному етапі. Вперше до наукового вжитку поняття "парадигма" введене амер. науковцем Куном, що зазначає: "Парадигма дозволяє вирішувати проблеми, що виникають в дослідницькій роботі, фіксувати зміни в структурі знань, що виникають в результаті наукової революції і пов'язані з асиміляцією нових емпіричних даних" [1, с. 354].

Дійсно, саме на емпіричному рівні пізнання нове знання отримують з досвіду та піддають деякій раціональній обробці, тобто формулюють [2, с. 203].

Досвід ведення сучасного сільського господарства переконливо доводить потребу в проведенні радикальних заходів щодо збереження наявного природного потенціалу, відтворен-

ню ресурсів та екологізації виробничо-господарської діяльності.

Сільськогосподарське виробництво відбувається при взаємодії із зовнішнім середовищем, що включає не лише ринкові, а й економічні, технологічні, а також правові зовнішні сили. Саме їх направленість та інтенсивність значною мірою визначає як темпи розвитку сільського господарства, так і його екологічну безпеку [3, с. 70].

У сучасному світі природоохоронна проблематика все більше інтегрується в діяльність та політичні інструменти міжнародних організацій та інститутів. У міжнародному співтоваристві все більше визнається, що для екосистеми не існує міжнародних кордонів.

Важливі позиції у світовому співтоваристві займає Світова організація торгівлі (СОТ), яка з правової точки зору представляє багатосторонні угоди, що регламентують близько 90 % обігу світової торгівлі товарами і послугами.

Генеральна рада Світової організації торгівлі (СОТ) прийняла Україну у свої члени, 5 лютого 2008 р. в Женеві Генеральна рада СОТ одноголосно схвалила звіт робочої групи з питань вступу України до СОТ і протокол про вступ країни в організацію. І тільки 16 травня 2008 р. набрав чинності, ратифікований Верховною Радою — 10 квітня 2008 р. Протокол про приєднання України до Марракеської Угоди про створення Світової організації торгівлі, і Україна стала повноправним 152-м членом цієї організації. Кожна країна-член СОТ, а також майбутні члени цієї організації, отримують і, відповідно, будуть отримувати вигоду від дій, які вони роблять відповідно до норм СОТ. Внутрішні реформи, спрямовані на досягнення економічного розвитку та диверсифікацію торгівлі, збільшення зайнятості, активна участь в глобальному інформаційному обміні були і залишаються серед найбільш потужних аргументів на користь лібералізації торгівлі.

Включення екологічної проблематики в переговорні процеси між членами СОТ дає можливість запровадження норм на екологічні стандарти продукції, що сприяє, з одного боку, підвищенню безпеки продукції та виробництва, а з іншого, може вплинути на конкурентоспроможність вітчизняної сільськогосподарської продукції за рахунок збільшення витрат на проведення природоохоронних заходів.

За ринкової економіки перед Україною постали складні завдання, пов'язані з вирішенням всього комплексу соціально-економічних проблем, включаючи проблеми охорони навколишнього природного середовища. У цій ситуації особливо важлива роль відводиться питанням організації відповідної діяльності у галузі екології.

Екологічна ситуація, що склалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними законами розвитку й відтворення природно-ресурсного комплексу в Україні, має чітко виражений кризовий характер. Внаслідок структурних деформацій економіки, перевагу має розвиток сировинно-видобувних, екологічно найнебезпечніших галузей промисловості, що призвело до погіршення екологічної ситуації.

Продовжують застосовуватися адміністративно-командні методи вирішення екологічних проблем, спостерігається спад у відтворенні земельних і водних ресурсів, повітряного басейну. Ці чинники, як і відсутність необхідних обсягів інвестицій для оновлення технологій та здійснення природоохоронних заходів, так і недостатнє фінансування, спричинили незадовільний стан довкілля.

Нині людство ще не сформулювало досконалих механізмів розв'язання екологічних проблем. Зусилля вчених, науковців зосереджені на розробці й впровадженні нових технологій, пошуку коштів для фінансування природоохоронних заходів, опрацювання національних і регіональних програм раціонального природокористування. Це зумовлює необхідність глибшого вивчення особливостей фінансового забезпечення природоохоронної діяльності та вдосконалення механізмів управління нею, які за темпами реформування відстають від процесів економічних перетворень в умовах ринкових відносин.

Ми погоджуємося з думкою О. В. Ульянченко щодо потреби реалізації в Україні моделі "Чистого виробництва", метою якої є реорганізація індустріального способу господарювання і перехід на екологічно більш чистий спосіб при одночасному досягненні екологічних і економічних результатів. "Чисте виробництво" передбачає впровадження заходів без значних витрат або з невеликими інвестиціями, спрямованими на покращення екологічної діяльності підприємств і відмову від вкладення значних фінансових коштів в заходи для усунення забруднення [4, с. 87].

Нині спостерігається невпорядкованість механізму фінансового забезпечення природоохоронної діяльності та, як наслідок, низька ефективність системи управління охороною навколишнього природного середовища. За таких умов на перший план висувається проблема формування нових нетрадиційних джерел

фінансового забезпечення природоохоронних заходів. Виходом зі становища, що склалося, є вирішення проблем економічного розвитку й охорони навколишнього середовища в комплексі з урахуванням фінансових можливостей суспільства. У зв'язку з обмеженим обсягом бюджетних ресурсів важливим завданням держави є заохочення суб'єктів господарювання до здійснення природоохоронних заходів.

У сільському господарстві з метою збільшення виробництва розробляються і запроваджуються нові технології, тобто розвиток виробництва потребує широкого застосування синтетичних мінеральних добрив, засобів хімічного захисту рослин. Використання хімічних сполук, гербіцидів, мінеральних добрив, пестицидів дозволяє значно зменшити ризик втрат урожаю. Але тривале застосування на посівах одних і тих же видів гербіцидів призводить до виникнення резистентності у бур'янів, подолати яке можливо лише за умови застосування препаратів нових хімічних груп, що потребує ретельного вивчення. Особливо важливим при цьому є питання розробки та впровадження екологічної системи ведення землеробства.

Традиційний обробіток грунту, який застосовується протягом тривалого періоду на полях сільськогосподарських підприємств, призвів до збільшення водної та вітрової ерозії, зменшення складу органічних домішок в грунті, погіршення екологічного стану. Тому потрібно впроваджувати грунтозахисну систему землеробства, що базується на застосуванні грунтозахисного та ресурсозберігаючого обробітку грунту No-Till, в основі якого лежить інноваційна технологія землеробства. Сучасна система ведення сільського господарства базується на використанні природно-ресурсного потенціалу, від якого залежить 80% урожайності. При використанні системи No-Till вплив природно-кліматичних умов мінімізується, основними факторами вливу на рівень урожайності є технологічні параметри та ефективність організаційно-управлінської діяльності.

Завдання полягає в тому, щоб на основі грунтозахисного землеробства здійснити перехід від інтенсивного використання землі до екологічного типу відтворення на 50% території землекористання, до їх локалізації в агроландшафтах. За рахунок диференційованого використання різних технологічних груп земельних ресурсів та застосування новітніх технологій виробництва потрібно забезпечити вирощування культур, яке унеможливлювало б забруднення навколишнього середовища і забезпечило б зростання обсягів виробництва якісної, екологічно чистої сільськогосподарської продукції і високу економічну, соціальну й екологічну результативність діяльності людини.

Актуальною на сьогодні є проблема розповсюдження генетично модифікованих організмів, невизначеними є наслідки розповсюдження для природи, повною мірою не досліджений механізм самозапилення культур та впливу на людський організм, що може призвести до незворотніх змін в екосистемі.

За таких умов сільськогосподарські підприємства отримали можливість вільного вибору напрямів господарської діяльності, що є характерним для господарств приватного актора, це призвело до порушення елементарних агротехнічних правил, структури сівозміни, що в цілому негативно вплинуло на родючість земель і погіршення їх якості, втрат гумусу та багатьох інших важливих елементів грунту.

На нашу думку, можна виділити основні елементи екологічної складової ефективного виробництва: інвестиційне забезпечення ресурсозберігаючих технологій, територіальна спеціалізація, концентрація виробництва, оптимізація землекористування, реалізація продукції за вигідними каналами, інтенсифікація, сортооновлення, дотримання балансу еколого-економічної ефективності вирощування сільськогосподарських культур.

Інтеграційні процеси України до міжнародних економічних структур ставлять рад завдань, одним з яких є нарощування обсягів виробництва конкурентоспроможної продукції на світових ринках. В умовах складної екологічної ситуації у державі, пов'язаної з нераціональним використанням природних ресурсів, екологічну політику України доцільно спрямовувати на збереження і розвиток природоохоронної бази, запровадження у практику нових економічних інструментів для вирішення економічних протиріч й екологічно безпечного управління виробництвом.

Важливе значення має формування і запровадження дієвих економічних інструментів раціонального природокористування, а саме: податки, квоти, створення організаційно-економічних умов для інноваційного підприємництва в екології, виробництва екотехніки та екотехнологій, розробка та реалізація природоохоронних програм.

Щороку дедалі більше країн в агровиробництві переходять з хімічних препаратів та антибіотиків на органіку та біопрепарати. Адже останні значно дешевші, ефективніші, а головне — не шкодять довкіллю і здоров'ю людини. Так, США, Канада, Євросоюз прийняли рішення: про

скорочення кількості пестицидів, дозволених для використання у сільському господарстві, на 600 з понад тисячі існуючих. Те саме роблять Данія, Німеччина, Нідерланди і Великобританія, які планують обмежити внесення агрохімії на 50—70% до 2030 року. А Франція, Німеччина і Великобританія оголосили, що ви-користовуватимуть щонайменше 20% сільгоспугідь для органічного землеробства до 2020 року. Адже на сьогодні потреба в екологічно чистих продуктах у Франції задоволена лише на 36—40%, у Німеччині та Великобританії — ще менше. При цьому їхня вартість на 25—300% вища, аніж звичайних [5, с. 70].

При здійсненні виробничого процесу особлива увага має відводитись питанню організації діяльності з застосуванням ресурсозберігаючих технологій, забезпеченню охорони навколишнього середовища, біологічному виробництву продукції, яке має стимулюватись з боку держави.

Недотримання відтворення природно-ресурсного потенціалу, дисбаланс у структурі галузевого розвитку, існування екологічно небезпечних виробництв, відсутність належно сформованої системи інвестування природоохоронних заходів призвело до кризової ситуації в екологічній сфері.

ВИСНОВКИ

Для підвищення рівня конкурентоспроможності та обсягів виробництва сільськогосподарської продукції необхідним є подолання деінтенсифікації господарства, здійснення розширеного відтворення шляхом переходу на ресурсозберігаючі й екологічно безпечні технології вирощування культур. Саме вони є базисом формування інноваційного типу відтворення.

Шляхи вирішення зазначених питань можливі в напрямі розробки загальнодержавної програми раціонального природокористування та покращення фінансування екологічних проектів. Існування зазначеної проблеми ставить перед науковцями низку невирішених питань щодо відтворення земельних та водних ресурсів, зменшення забрудненості повітря, пошуку оптимальної моделі співвідношення ефективного функціонування економічної та екологічної систем.

Нинішня модель сільськогосподарського виробництва страждає через технічну та технологічну відсталість, а також через відсутність фінансового забезпечення та ефективного менеджменту. Недостатнє фінансування підприємств сільського господарства стримує процес оновлення технічної бази виробництва. Величина отриманого в результаті здійснення господарської діяльності прибутку не є достатньою для здійснення розширеного відтворення виробництва, а використовується лише на покриття поточних витрат господарювання.

Здійснення в недостатніх обсягах фінансування природоохоронних заходів зумовлює неналежний контроль державних органів за дотриманням законодавства з питань охорони навколишнього природного середовища, а відтак, потребує удосконалення система фінансування, пошук джерел інвестицій. Одним із шляхів виходу з такої ситуації є стимулювання суб'єктів підприємницької діяльності до впровадження інноваційних технологій у сфері екологічної безпеки.

Екологічну політику України доцільно спрямовувати на збереження і розвиток природоохоронної бази, запровадження у практику нових економічних інструментів для вирішення економічних протиріч й екологічно безпечного управління виробництвом.

Вирішення проблем охорони навколишнього природного середовища неможливе без забезпечення екологізації економіки і суспільства, що є необхідною умовою для зміни усієї екологічної ситуації, поліпшення охорони довкілля і використання природних ресурсів.

Підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної сільськогосподарської продукції та забезпеченню високої ефективності виробництва в перспективі сприятиме системне врахування природно-економічних факторів з дотриманням екологічної безпеки їх використання.

Література:

1. Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова. — 5-е изд. — М.: Политиздат, 1987. — 590 с.

2. Єрмаков О.Ю. Основи методології наукових економічних досліджень: [навч. посіб.]/ О.Ю. Єрмаков, Г.Б. Погріщук, В.І. Чорнодон. — Тернопіль: Підручники і посібники, 2009. — 290 с.

3. Наговицына Э.В. Влияние экологической ситуации на конкурентоспособность производства молока / Э.В. Наговицына, Т. И. Ларинина: зб. научн. статей 4-й междунар. науч.-практ. конф., 20—21 мая 2010 г. Научно-инновационная деятельность в агропромышленном комплексе: В 2 ч. — Минск, 2010. — Ч. 2. — С. 69—70.

4. Ульянченко О.В. Екологічні інновації, як складова функціонування економічного механізму соціально-етичного маркетингу / О.В. Ульянченко // Вісник Сумського національного аграрного університету (Серія: Економіка та менеджмент). — 2009. — Вип. 8 (37). — С. 84—89.

5. Іщенко Д. Прийняти закон, щоб не втратити ринок / Д. Іщенко // Урядовий кур'єр. — 2011. — № 35. — С. 17.

Стаття надійшла до редакції 01.04.2011 р.